

JULIETA ELGARTE

Az alapjövedelem és a nemi szerepek szerinti munkamegosztás összefüggései¹

Az alapjövedelmet sokan tartják olyan szakpolitikai eszköznek, amely azáltal, hogy mentesíti a nőket a nemi szerepek szerinti munkamegosztás bizonyos következményei alól, előmozdíthatja a nemek közötti társadalmi igazságosságot. Az alábbiakban azonban én emellett érvelek, hogy a nők számára csak úgy biztosíthatunk teljes társadalmi igazságosságot, ha végleg búcsút mondunk a hagyományos nemi szerepeknek, ezért az alapjövedelem feminista szempontú vizsgálatának arra is ki kell térnie, hogy az alapjövedelem hogyan tudja ezt előmozdítani. Azt is állítom, hogy az alapjövedelem a nemek közti igazságosságon alapuló társadalom építése során képes lehet arra, hogy kielégítse a jövedelembiztonságot garantáló szakpolitikákkal kapcsolatban felmerülő igényeinket. Emellett védelmembe veszem az alapjövedelmet azzal a kritikával szemben, mely szerint a jelenlegi, a nemek közötti viszonyokat meghatározó normák közepette még inkább megerősítené a nemi szerepek szerinti munkamegosztást.

A feminista elméletek megállapításai – erős leegyszerűsítéssel – két csoportba sorolhatók: a normatív megállapítások (melyek szerint az emberekkel ilyen és ilyen módokon kell bánni), és a leíró megállapítások (miszerint a nők nem részesülnek ilyen és ilyen bánásmódban, és pedig ilyen és ilyen oksági mechanizmusok következtében) csoportjába. Annak elemzése során, hogy vajon a feministáknak támogatniuk kell-e az alapjövedelem elgondolását, arra a feltevésre építek, melynek értelmében a nemi szerepek szerinti munkamegosztás döntő szerepet játszik számos, a nőket érő súlyos igazságtalanság kialakulásában, és ez a pozíció egyszerre ad látteleletet úgy a társadalmunkban a nők által elszenvedett igaz-

¹ Julieta Elgarte: Basic Income and the Gendered Division of Labour. *Basic Income Studies*: Vol. 3 (2008): Iss. 3, Article 4. A tanulmány publikálása a kiadó (Berkeley Electronic Press <http://www.bepress.com/bis/vol3/iss3/art4/>) engedélyével történt.

ságtalanságok formáiról, mint az ezen igazságtalanságok kiváltó okai-ként szolgáló mechanizmusokról.

1. A nők védelme a nemi szerepek szerinti munkamegosztás következményeivel szemben

Számos feminista gondolkodó úgy tekint a nők társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségének legfőbb okára, a „hagyományos” nemi szerepek szerinti munkamegosztásra, mint ami a férfiakat fizetett *produktív* munkára, a nőket pedig ingyen végzett *reproduktív* munkára predestinálja (Okin, 1989; Bubeck, 1995; Fraser, 1996). A széles körben elterjedt nemi sztereotípiákon nyugvó, és számos társadalmi, illetve jogi norma által megerősített, nemek közötti munkamegosztás korlátok közé szorítja az emberek életét. Ez az alapvetés mind a mai napig érvényes, attól függetlenül, hogy a nők már tömegesen megjelentek a munkaerőpiacon, hiszen a nők ugyan valóban dönthetnek úgy, hogy munkát vállalnak, de a családi kötelezettségek továbbra is teljes mértékben rájuk hárulnak, és így tulajdonképpen egy *második műszakot* jelentenek számukra (Hochschild, 1989). Ezért legyenek bár főállású háziasszonyok vagy „két műszakban” dolgozók, a háztartás, illetve a gondoskodás feladatai továbbra is túlnyomórészt a nőkre hárulnak, ami pedig nem marad következmények nélkül a nők munkaerő-piaci részvétele tekintetében sem. A nőkre inkább jellemző a részmunkaidős állások betöltése, illetve esetükben gyakrabban fordul elő, hogy a családi feladatok ellátása érdekében időlegesen elhagyják a munkaerőpiacot. Mindez értelemszerűen egy sokkal bizonytalanabb, illetve alacsonyabb jövedelmet biztosító munkaerő-piaci pozíciót eredményez.

Számos kedvezőtlen hatással jár, hogy a gyakorlatban többnyire (vagy kizárólagosan) a nők végzik a társadalmilag hasznos, de jövedelemmel és megfelelő társadalmi megbecsüléssel nem kecsegtető háztartási munkákat, illetve a személyes gondoskodást igénylő feladatokat. Ennek közvetlen és legnyilvánvalóbb következménye a biztos és elégséges önálló jövedelem hiánya, amely megnöveli annak kockázatát, hogy a nőnek (férfi) partnere dominanciája alatt kell élnie, illetve azzal a veszéllyel fenyegeti, hogy partnere elvesztésével elszegényedik, különösen akkor, ha mindeközben gyermeket is nevel.

Az alapjövedelem sokak szerint olyan szakpolitikai eszköz, amely előmozdíthatja a nemek közötti társadalmi igazságosságot, pontosan azáltal, hogy megóvja a nőket a nemi szerepek szerinti munkamegosztás által okozott veszélyektől (Alstott, 2001; Parker, 1993). A főállásban vagy részmunkaidőben végzett, nem fizetett gondoskodói munka súlyos anyagi kockázatnak teszi ki a nőket a (nagy valószínűséggel bekövetkező) válás esetén, hiszen a gyenge munkaerő-piaci kötődés, vagy annak teljes hiánya csökkenti a keresőképeséget, miközben a válás után a gyermekgondozás felelőssége elsődlegesen a nőre hárul, ami értelemszerűen megnöveli az anyagi szükségleteket, viszont lecsökkenti a fizetett munkavégzésre fordítható idő mennyiségét. A nők bizonytalanabb munkaerő-piaci pozíciójának következményei azonban nemcsak a gyermeknevelés ideje alatt, hanem idős korban is éreztetik hatásukat, hiszen az alacsony, illetve

időszakos jövedelmek következményeként a nők gyakran csak nagyon alacsony nyugdíjra, illetve más társadalombiztosítási jövedelemre számíthatnak, sőt, az is előfordul, hogy egyáltalán nem részesülnek ilyen jövedelmekben. Mivel az alapjövedelem függetleníti az ellátásra való jogosultságot a fizetett munkától, élethosszig tartó jövedelembiztonságot garantál mind a háztartásbeliek, mind a részmunkaidőben dolgozók vagy alkalmi munkákat vállalkozók számára, és ezáltal kielégíti a nők jövedelembiztonságra vonatkozó specifikus igényeit.

Emellett – ahogy Van Parijs (2001) is rámutat –, egy megfelelő szinten meghatározott alapjövedelem, vagyis egy szerény, de elégséges önálló jövedelem, amelyre a nők biztonságosan számíthatnak, lényegesen tángatáná a nők lehetőségét arra, hogy kilépjenek egy rosszul működő párhkapcsolatból, illetve hogy be se lépjenek egy ilyen kapcsolatba. Tehát megvédheti őket az elnyomástól és annak romboló következményeitől (Pettit, 2007), továbbá a párhkapcsolaton belüli érdekérvényesítő képességüket is megerősíti.

A fentiek valóban meggyőző érvek a feministák számára az alapjövedelem mellett, amely tehát azáltal, hogy minden nő számára önálló jövedelmet biztosít, garantálja mind a háztartásbeliek, mind a fizetett munka és a háztartás kettős terhét viselők jövedelembiztonságát, miközben hatatos védelmet biztosít számukra az elnyomással szemben, illetve lehetőséget biztosít számukra, hogy méltányosabb párhkapcsolatokat alakítsanak ki. Mindazonáltal tekintetbe kell vennünk a nemi szerepek szerinti munkamegosztás egyes, a fentiekben figyelmen kívül hagyott aspektusait: a nők státusára, illetve a nők elleni erőszak megnyilvánulásaira gyakorolt hatásait.

2. A nemi szerepek szerinti munkamegosztás felszámolása

Legalább három oksági mechanizmus fűzi össze a nemi szerepek szerinti munkamegosztást a nők férfiakhoz viszonyított alacsonyabb társadalmi státusával, és ezáltal végeredményben megnöveli a nőkkel szembeni erőszak valószínűségét. Először is az, hogy a munkaerőpiacon megjelenő nők otthon többnyire egy második műszakot is ellátnak, számos nőt arra ösztönöz, hogy már a házasság előtt is csak kisebb erőfeszítést igénylő, érvényesülési lehetőséget nem biztosító munkát vállaljon, illetve arra, hogy a gyermeknevelés ideje alatt felfüggeszse, illetve lecsökkentse munkaerő-piaci részvételét. Ez ahhoz vezet, hogy a nők kevesebb eséllyel jutnak magasabb presztízzsel vagy tekintéllyel járó, magas fizetést biztosító pozíciókhoz, ami egyúttal gyengíti a nők általános társadalmi státusát, mivel elsősorban a fizetés nélküli, kisebb megbecsüléssel járó házi-, illetve gondoskodói munkák, valamint alacsonyabb presztízsű, kisebb jövedelmet biztosító munkaerő-piaci pozíciók kapcsolódnak majd hozzájuk. Másodszor, az, hogy a nők általában sokkal inkább igazítják a család igényeihez a munkájukat, statisztikai diszkriminációt von maga után, hiszen így még a karrierjüket inkább szem előtt tartó nők esetében is csökken annak valószínűsége, hogy megszerezhetik a legmagasabb presztízsű pozíciókat. És miután a munkáltatók felvételi, illetve előléptetési döntései alapjául az általános felfogás szerint a mun-

ALAPJÖVEDELEM

kavállaló érdemei szolgálnak, a nők ritkább megjelenése a legmagasabb pozíciókban könnyen gyengébb képességeik, illetve nem megfelelő hozzáállásuk számlájára íródik. Harmadszor, kultúraközi elemzések, illetve a gyermekek szocializációjával kapcsolatos elméletek megmutatták, hogy a férfiak távolmaradása a gyermekneveléstől közvetlenül is hozzájárulhat a nők státuszvesztéséhez, azon túlmenően, hogy akadályokat gördít az elé, hogy a nők társadalmi elismeréssel járó tevékenységeket végezzenek. A gyermeknevelésből kimaradó apák fiai gyakran az anyjukkal szemben definiálják önmagukat, így ők nagyobb valószínűséggel mutatják a hipermaszkulinitás jegyeit – vagyis a nőktől való félelmen, illetve a nők lealacsonyításán keresztül nyilvánítják ki férfiasságukat (Coltrane, 1988).

Mindezek következtében a nők alacsonyabb státusa az elismerés hiányánál jóval súlyosabb következményekkel is jár. Kultúraközi elemzések kimutatták, hogy minél alacsonyabb a nők státusa egy társadalomban, annál magasabb a velük szembeni erőszak, illetve nemi erőszak előfordulásának valószínűsége (Sanday, 1981). Mindez nem meglepő, tekintve, hogy az alacsonyabb státusú csoportok, illetve egyének általában gyakran válnak erőszakos támadások célpontjaivá; illetve, a nemi erőszak elkövetőivel foglalkozó bűnügyi szakirodalom azt is megerősíti, hogy a fenti hipermaszkulin jegyekkel bíró férfiak nagyobb valószínűséggel lépnek fel erőszakosan a nőkkel szemben (Lisak, 1991).

A nők elleni erőszak és a nemi szerepek szerinti munkamegosztás közti összefüggés meggyőző érv a munkamegosztás e formájával szemben, illetve amellett, hogy a férfiak minél nagyobb háztartásbeli szerepvállalását ösztönözzük (Coltrane, 1988; Lisak, 1991). Továbbá, a szerepek megosztása azzal kapcsolatban is az egyetlen megoldásnak tűnik, hogy búcsút mondjunk a „hagyományos női munka” el nem ismerésének és a nőket a férfiakéval egyenlő státusba emeljük. Feminista gondolkodók a fentiekén túl számos egyéb érvet – például a gyermekek jólétét vagy az állampolgári erény kibontakozását – sorakoztatnak fel a mellett, hogy a nemi szerepek szerinti munkamegosztás felszámolása elkerülhetetlen lépés az igazságos társadalom felé vezető úton (Okin, 1989; Bubeck, 1995; Gornick–Meyers, 2003).

Amennyiben tehát a nők számára garantált teljes igazságosság feltételezi a nemi szerepek szerinti munkamegosztás meghaladását, felmerül a kérdés, hogy vajon az alapjövedelem azon túl, hogy kivédi ennek a nők jövedelembiztonságára, illetve alkupoziójára gyakorolt negatív hatásait, képes-e előmozdítani egy olyan társadalom kialakulását is, amelyben magát a nemek szerinti munkamegosztást haladjuk meg, teljes társadalmi igazságosságot biztosítva a nők számára.

A társadalom átalakulása során, ahogy a nemi szerepek szerinti munkamegosztás gyakorlata háttérbe szorul és a munkamegosztásnak ezt a formáját a társadalom többé nem kényszeríti ki, olyan, a jövedelembiztonságot szavatoló szakpolitikára van szükség, amely támogatja azokat, akik ebben az átalakulásban elől járnak, de nem feledkezik meg a lemaradókról sem, számukra is védelmet biztosít, illetve megteremti az előrelépés lehetőségét. Az alapjövedelem – azáltal, hogy megteremti a szerepek megosztásának gazdasági alapját és mindenki számára védelmet nyújt a szegénységtől és az anyagi függőségtől – ténylegesen képes lehet

megfelelni ennek a kihívásnak: úgy biztosíthatna védelmet a háztartás feladatait ellátók számára, hogy közben nem zárna őket a négy fal közé, a háztartás és a fizetett munka két műszakjában dolgozók számára pedig úgy garantálna jövedelembiztonságot, hogy közben lehetővé tenné a párok számára, hogy megosszák egymás között a fizetett és a fizetéssel nem járó munkákat, mivel mindkét fél számára lehetőséget biztosítana részmunkaidős munkavégzésre, illetve a munkaerőpiac időleges elhagyására, anélkül, hogy emiatt a háztartás jövedelme egy tisztos minimum szint alá csökkenne.

3. Egy lehetséges nem kívánatos mellékhatás

A nemi szerepeket uraló jelenlegi normákat és elvárásokat figyelembe véve elképzelhető azonban, hogy a férfiak egy jelentős hányada nem fogja megragadni az alkalmat, hogy megszakítsa vagy a jelenlegi szint alá csökkentse munkaerő-piaci aktivitását annak érdekében, hogy komolyabb szerepet vállaljon a fizetés nélküli háztartási munkák elvégzésében. Így tehát az alapjövedelem bevezetése felveti a nemi szerepek szerinti munkamegosztás megerősödésének veszélyét, amennyiben inkább a nők és nem a férfiak fognak élni azzal a lehetőséggel, hogy csökkentsék munkaerő-piaci aktivitásukat (Robeyns, 2000, 2001). A nemi szerepek szerinti munkamegosztásnak a nők státusára, illetve a nőkkel szembeni erőszak gyakorlására ható következményeit figyelembe véve mindezt nem üdvözölhetjük egyszerűen a nők választásaként. De hogyan befolyásolja mindez az alapjövedelem értékelését?

A jövedelembiztonságot zászlajára tűző szakpolitikaként az alapjövedelem hatásait elsősorban annak alapján kell megítélnünk, hogy egy adott környezetben mennyire képes ezt ténylegesen biztosítani. (Ahogyan a fentiekből is látszik, ebből a szempontból az alapjövedelem vélhetően kifejezetten jó teljesítményt nyújt a nemek közötti igazságosságot biztosító társadalom felé vezető út során.) Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy az alapjövedelem hatásainak értékelésekor figyelmen kívül hagyhatjuk, hogy milyen hatással jár a jövedelembiztonságon kívül más, társadalmilag kívánatos célok elérésére nézve. Mindazonáltal ebben az esetben úgy tűnik, a nem kívánatos hatások nem az alapjövedelem, hanem más területek szakpolitikai hiányosságainak tudhatók be. Az alapjövedelem annyiban járul hozzá a nemi szerepek szerinti munkamegosztás megerősödéséhez, amennyiben lehetővé teszi a nők számára, hogy anélkül csökkentsék munkaerő-piaci aktivitásukat, hogy eközben szegénységtől, illetve gazdasági függéstől kellene tartaniuk. Ez azonban annak szükségszerű következménye, hogy az alapjövedelem ellátja a háztartásbeliek védelmére vonatkozó feladatát. Nehéz elképzelni, hogyan lehet képes egy szakpolitikai eszköz, amely beváltja ezt az ígéretet, önmagában kizárni a nemi szerepek szerinti munkamegosztás megerősödésének lehetőségét. Így tehát, tekintve, hogy ezek a kedvezőtlen hatások részben más szakpolitikai területek elhibázott gyakorlatainak tudhatók be, ezeken a területeken kell változásokat elérnünk ahhoz, hogy az említett káros hatásokon felülkerekedhessünk. A média szabályozása, illetve az oktatás- és foglalkozáspolitikák mind hatékonyan ösztönözheti a sze-

repek megosztását egy alapjövodelmen nyugvó rendszerben, és ezeket a szakpolitikákat az alapjövodelemtől függetlenül is mindenképpen át kell majd alakítanunk, ha valóban el szeretnénk indulni a nemek közti igazságosságot garantáló társadalom felé vezető úton.

4. A továbblépés szakpolitikái

Elemzésemet az arra vonatkozó javaslatok megfogalmazásával zárom, hogy milyen intézkedésekre lenne szükség a háztartásban betöltött szerepek megosztásának ösztönzése érdekében, illetve ahhoz, hogy az alapjövodelem bevezetése ne eredményezze a nemi szerepek szerinti munkamegosztás megerősödését. Ehhez az intézkedések két típusa látszik szükségesnek: olyan intézkedések, amelyek lehetővé teszik a kenyérkereső és a háztartásbeli szerepek megosztását azon párok számára, akik így döntenek, illetve olyanok, amelyek ösztönzik e szerepek megosztását és ezzel növelik azoknak a pároknak a számát, akik így döntenek.

Az első csoportba tartozó, *lehetőséget adó* intézkedéseknek oly módon kell újradefiniálniuk a dolgozókkal, illetve a gondoskodást végzőkkel szemben támasztott társadalmi követelményeket, hogy az állampolgárok képesek legyenek megfelelni a velük szemben egyidejűleg támasztott különböző követelményeknek. Ezeknek az intézkedéseknek olyan munkahelyeket kell biztosítaniuk, amelyek mindkét szülő számára lehetővé teszik otthoni gondoskodó feladataik ellátását. Így például a minden munkavállalóra kiterjedő rövidebb munkahét bevezetésével, amit kiegészíthet egy olyan plusz jogosultság, ami lehetővé teszi, hogy a munkavállalók gondoskodó feladataik ellátása érdekében tovább csökkentsék munkaidejüket, illetve a szülői szabadságok széles tárházának biztosításával, ahogyan Gornick és Meyers (2003) is javasolja.

Ezen kívül a megfizethető és könnyen elérhető, magas színvonalú szolgáltatások, illetve a rugalmas iskolai időbeosztás biztosítása is elengedhetetlen (hiszen még ha mindkét szülő is hajlandó lenne rövidebb időt tölteni munkahelyén, a szülők többségének komoly nehézséget okozna úgy megszervezni munkájukat, hogy egyáltalán ne kelljen külső segítséget igénybe venniük gyermekeik ellátásához).

A második csoportba tartozó, *ösztönző* intézkedések a hagyományos nemi szerepek megváltoztatását célozzák és az alábbiakat foglalhatják magukba:

- Gyerekek és felnőttek iskolai oktatását (lehetőség szerint férfi tanárokkal), a lányok és fiúk munkahelyi és családi felelősségeinek összeegyeztetéséről szóló beszélgetésekkel, ahogy Okin (1989) javasolja;
- A nemi sztereotípiák elleni harcot tankönyvek, valamint gyermekeknek szóló reklámok és TV-műsorok segítségével (ez jelenthet tiltó rendelkezéseket, de ugyanígy jelenthet olyan gazdasági eszközöket, amelyek arra ösztönzik a műsor-, illetve reklámkészítőket, hogy a szerepek megosztásának tipikus helyzeteiben ábrázoljanak nőket és férfiakat);
- Olyan ösztönzőket, amelyek egyenlőségelvű társadalmi nemi szerepek követésére sarkallják a párokat, ami önmagában is hasznos, és emellett elősegíti, hogy a szerepek megosztása teljesen hétköznapi, sőt, idővel

akár elvárt gyakorlatként jelenjen meg a társadalomban (Brighouse és Wright, 2008).

Ezeket az intézkedéseket, illetve további, ezeknél is hatásosabb eszközöket kell kidolgoznunk és a gyakorlatba átültetnünk, ha szeretnénk elindulni egy olyan társadalom felé vezető úton, amely meghaladja a nemi szerepek szerinti munkamegosztást. Amelyben társadalmi normák és intézmények nem kényszerítenek többé nőket és férfiakat arra, hogy megtagadják vagy elveszítsék emberi mivoltuk egyik felét, és ahol a nőknek nem kell többé elszenvedniük annak következményeit, hogy számukra rótták ki a kevésbé megbecsült fél szerepét. E társadalmi ideál felé vezető úton az alapjövedelem segíti az élbolyban haladókat, miközben a hátul kullogóknak is biztonságot nyújt, számukra is megteremtve az előrelépés lehetőségét.

Fordította Dósa Mariann

Irodalom

- Alstott, Anne (2001) "Good for Women", in Philippe Van Parijs, Joshua Cohen and Joel Rogers (eds.), *What's Wrong With a Free Lunch?* Boston: Beacon Press.
- Brighouse, Harry and Eric Olin Wright (2008) "Strong Gender Egalitarianism", *Politics & Society* 36 (3), pp. 360–372.
- Bubeck, Diemut (1995) *Care, Gender and Justice*. Oxford: Oxford University Press.
- Coltrane, Scott (1988) "Father-child Relationships and the Status of Women: a Cross-Cultural Study", *American Journal of Sociology* 93 (5), pp. 1060–1095.
- Fraser, Nancy (1996) "Gender Equity and the Welfare State: A Postindustrial Thought Experiment", in Seyla Benhabib (ed.) *Democracy and Difference*. Princeton: Princeton University Press.
- Gornick, Janet and Marcia Meyers (2003) *Families That Work: Policies for Reconciling Parenthood and Employment*. New York: Russell Sage Foundation.
- Hochschild, Arlie (1989) *The Second Shift*. London: Penguin Books.
- Lisak, David (1991) "Sexual Aggression, Masculinity, and Fathers", *Signs* 16 (2), pp. 238–262.
- Okin, Susan Moller (1989) *Justice, Gender and the Family*. New York: Basic Books.
- Parker, Hermione (ed.) (1993) *Citizen's Income and Women*, BIRG Discussion Paper 2.
- Pettit, Philip (2007) "A Republican Right to Basic Income?" *Basic Income Studies* 2 (2), pp. 1–8.
- Robeyns, Ingrid (2000) "Hush Money or Emancipation Fee? A Gender Analysis of Basic Income" in L. Groot and R. van der Veen, *Basic Income on the Agenda: Policy Objectives and Political Chances*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Robeyns, Ingrid (2001) "Will a Basic Income Do Justice to Women?" *Analyse und Kritik* 23 (1), pp. 88–105.
- Sanday, Peggy Reeves (1981) *Female Power and Male Dominance. On the Origins of Sexual Inequality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Van Parijs, Philippe (2001) "Real Freedom, the Market and the Family: Reply to Seven Critics", *Analyse und Kritik* 23 (1), pp. 106–131.